

TIŠTĚNÁ PRODUKCE MORAVIKÁLNÍ PROVENIENCE VE FONDU RAJHRADSKÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY¹

LUCIE HEILANDOVÁ

Abstrakt: V knihovně rajhradského kláštera je uloženo množství tisků brněnské provenience. Kontakty a spolupráce rajhradských benediktinů s brněnskými tiskaři fungovala od konce 17. století až do zrušení kláštera v roce 1950. Rajhradští benediktini se stali nejen významnými zákazníky brněnských tiskáren, ale i autory děl, jež byla v brněnských tiskárnách vydávána. Publikace brněnské provenience proto tvoří výraznou a poměrně rozmanitou složku fondu rajhradské klášterní knihovny zahrnující v sobě náboženskou i světskou literaturu z nejrůznějších vědních oborů.

Klíčová slova: Brno, Rajhrad, tiskárna, rajhradská klášterní knihovna, benediktini.

Rajhradský klášter nacházející se v blízkosti Brna využíval služeb brněnských tiskáren a rajhradští benediktini nejen nakupovali jejich tisky, ale také s nimi aktivně spolupracovali, když se stali objednateli, ale i autory tisků vydávaných brněnskými tiskaři. S intenzivnějšími kontakty rajhradských benediktinů a brněnských tiskařů se setkáme od konce 17. století, kdy rajhradští benediktini začali systematicky budovat svou klášterní knihovnu a publikace pořizovali nejen k osobní potřebě, ale také pro potřeby výuky v chlapeckém semináři založeném u rajhradského kláštera či později na brněnském lyceu, kde rajhradští benediktini vyučovali apod. Rajhradští benediktini se stali autory četných kázání, oslavných řečí, teologických textů, ale také historických a historiografických děl, jež byly následně vydány tiskem v některé stávající brněnské tiskárně. Rajhradští benediktini s brněnskými tiskaři spolupracovali a zůstávali v úzkém kontaktu až do 20. století a i díky tomu se v rajhradském klášterním fondu setkáme s četnou produkcí brněnských tiskařů, které bude na následujících řádcích věnována pozornost.²

Rajhradští benediktini budovali klášterní knihovnu již od založení kláštera, neboť knihy potřebovali ke svému každodennímu životu. Mezi rukopisy, jejichž existenci můžeme v rajhradské klášterní knihovně již od počátku předpokládat, patřila např. řehole sv. Benedikta, liturgické knihy, jakými byly antifonáře, lekcionáře, evangeliáře, graduály, misály, sbírky kázání, životy svatých a martyrologia nebo základní příručky kanonického práva.³ Rajhradská klášterní knihovna se rozrůstala zpočátku spíše pozvolna a převážnou většinu nových knižních přírůstků představovaly ještě v 15. i 16. století rukopisné knihy. „S prvními doklady budování knihovny z tištěných knih se tak setkáme až koncem 16. století za probošta Kryštofa Soběkurského ze Soběkurska (1575–1607), který patřil mezi četné Poláky posilující tehdy v českých zemích oslabenou katolickou církev.“⁴ Z této doby pochází také první brněnské tisky dnes uložené v rajhradské klášterní knihovně. Spolupráce rajhradských benediktinů s brněnskými tiskaři se tak dá vysledovat již na počátku 17. století, kdy v Brně tiskařskou tradici obnovil Bartoloměj Albertus

1 Studie vznikla v rámci projektu *NAKI II DG16P02R047 Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.*

2 DOKOUPIL, V. *Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800.* Brno: Státní vědecká knihovna, 1978.

3 HAVEL, D. K počátkům písemné kultury rajhradského kláštera. In: *Milovníci a mecenáši věd a umění v reholním rouše.* Brno: Masarykova univerzita, Moravská zemská knihovna, 2014, s. 30–59.

4 DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně.* Brno: Musejní spolek, 1972, s. 25.

Furman, zvaný Auriga. Ačkoliv produkce brněnské tiskárny Bartoloměje Alberta Furmana, působící v Brně v letech 1601–1611, byla poměrně pestrá a obsahovala vedle usnesení moravského zemského sněmu z let 1601–1610 např. Paprockého *Rozmlauwánij Kolátora s Farářem, Rozmlauwanj a neb Hadanj Chudého Čžlowěka s Bohatým* z roku 1607 nebo *Rozmlauwanj Hospodaře s Hostem* z roku 1609, *Aller Sectischen Predicanten Schrückengast* z roku 1610 nebo dílo *Confessio česká t. j. Wyznání wíry sw. Křestanské všech tři stawůw králowství českého* z roku 1608, které bylo interpretací Rudolfova *Majestátu* z roku 1608. Jedinou publikací vydanou Bartolomějem Albertem Furmanem nacházející se ve fondu rajhradské klášterní knihovny je praktická náboženská příručka *TYROCINIUM MILITIAE Sacrae & religiosae*, která je v rajhradském fondu dochována dokonce v sedmi exemplářích, z nichž jeden patřil rajhradskému probošтови Jiřímu Vojtěchovi Kotelíkovi z Horštejna (proboštem 1623–1643), s jehož osobou je spojeno výrazné rozšíření a systematické budování fondu rajhradské klášterní knihovny.⁵

Ačkoliv byla knihovna rajhradského kláštera průběžně doplňována po celé 17. století, většinou se jednalo o akvizice zahraniční literatury a s brněnskými tisky se ve fondu knihovny setkáme až na konci 17. století. Jedinou výjimku představovalo sněmovní usnesení z roku 1644 vtištěné Janem Bernhardem Wernerem, které se ale do fondu knihovny dostalo až v 18. století.⁶ Tento deficit brněnských tisků v rajhradské klášterní knihovně se dá vysvětlit nejen ekonomickou krizí, kterou klášter zažíval, ale především neexistencí stále brněnské tiskárny v této době a pouze epizodním brněnským působením tiskařů Kryštofa Haugenhofera a Jana Bernharta Wenera.⁷ Rajhradští benediktini se průběžně snažili knihovní fond rozšiřovat a knihovna byla v průběhu 17. století díky iniciativě již výše zmíněného probošta Jiřího Vojtěcha Kotelíka z Horštejna a probošta Coelestina Arleta (proboštem 1666–1683) doplňována starší i současnou zahraniční literaturou ze všech vědních oborů, ať již se jednalo o právo, lékařství, filozofii, teologii, jazykovědu, historii nebo homiletická či liturgická díla.

S užší spoluprací rajhradských benediktinů s brněnskými tiskaři došlo až na konci 17. století, kdy rajhradští benediktini využili blízkost Brna a v brněnských tiskárnách si nechávali tisknout svá díla či u brněnských tiskařů a knihkupců nakupovali vydávanou literaturu a stali se jejich pravidelnými odběrateli. Souvislá řada brněnských tiskařů začala založením tiskárny Františka Ignáce Sinapiho (ca 1650–1702) v roce 1689. Od něho rajhradští benediktini nejen odebírali tisky, ale také se stali přímými objednateli i autory jím vydávaných děl a navázali s jeho tiskárnou úzkou spoluprací. Nechávali si u Sinapiho a později i ve Svobodovské tiskárně tisknout nejrůznější kázání, oslavné tisky spojené s benediktinským řádem, ale i s konkrétními členy rajhradského kláštera, jeho příznivci či donátory, kterým rajhradští autoři dedikovali svá díla či je ve svých dílech oslavovali. Množství textů bylo dedikováno panovníkovi či se týkalo některého z benediktinských či neřádových světců. V tiskárně Františka Ignáce Sinapiho byl vtištěn např. spis k oslavě Leopolda I. nebo spis vydaný k příležitosti kanonizace Jana Kapis-trána.⁸ Velké množství knih vtištěných u Františka Ignáce Sinapiho i jeho vdovy bylo spojeno s rajhradským proboštem Bennem II. Brancouzským (proboštem 1692–1709), který knihy

5 HENSAEUS, R. *TYROCINIUM MILITIAE Sacrae & religiosae*. Brunae: imprimebat Bartholomaeus Albertus Auriga, 1607. Knihovna benediktinského opatství Rajhrad (= KBOR), R-K.II.e.21.

6 *Kratký Weýtáh, Co gest tak na Obecnmj k Druhému Dni Měsycy Prasynce, přítomného Tisýcýho Ssestistého Čtýrydcátého Třetiho Letha, do Kralowského Města Brna Rozepsaném Sněmu Snesseno a zawřino*. Wýtiss-těno w Brnie: u Jana Bernharta Wenera, 1644. KBOR, R-T.I.aa.13a.

7 FLODROVÁ, M. Brněnští tiskaři v 17. a 18. století. *Brno v minulosti a dnes*. IX, 1970, s. 60–62.

8 PILATUS, J. *AUSTRIAE GLORIA, Chronographicis Gratulationibus, & Votis expressa, Serenissimo, Potentissimo, & Invictissimo Principi, DOMINO, DOMINO LEOPOLDO Romanorum Imperatori...* Brunae: Typis Francisci Ignatij Sinapij, 1689. KBOR, R-P.II.cc.47; NERLICH, V. *Christlicher CREUTZ-RITTER Und demüthiges Pfingst-Röslein...* Brünn: bey Frantz Ignati Sinapi, 1691. KBOR, R-C.II.dd.14, přív. 7.

nejen kupoval, ale také se stal autorem několika kázání publikovaných Sinapiovskou tiskárnou.⁹ Rajhradští benediktini se stali horlivými čtenáři náboženské i světské literatury. K dalším publikacím vydaným tiskárnou Františka Ignáce Sinapiho a dnes se nacházejícím v rajhradském klášterním fondu patří řada kázání, liturgických příruček, martyrologií, hagiografické literatury, ale i teologických knih nebo tisků zabývajících se výkladem písma či kanonickým právem. Ve fondu rajhradské klášterní knihovny se dnes nachází celkem 34 děl vytištěných Františkem Ignácem Sinapim a 24 děl vydaných jeho vdovou Marií Alžbětou Sinapiovou v letech 1702–1706, některé publikace dokonce i ve více exemplářích. Podle provenienčních poznámek objevujících se v tiscích lze usuzovat, že se ve většině případů jednalo o přímé nákupy určené nejen pro klášterní knihovnu, ale také pro osobní potřebu rajhradských benediktinů působících v klášteře na přelomu 17. a 18. století či donátorů knihovny, jakými byli např. Martin Friedrich Pruskauer von Freyenfels nebo Ferdinand Ullersdorf z Němčičho.¹⁰

Spolupráce rajhradského kláštera s tiskárnou Františka Ignáce Sinapiho pokračovala i po jeho smrti, kdy se vedení firmy ujala jeho vdova Marie Alžběta Sinapiová za pomoci zkušeného faktora Jana Františka Svobody, za něhož se nakonec 15. listopadu 1706 provdala a tiskárnu mu přinesla věnem. Tiskárna pod jejím vedením produkovala řadu drobných tisků, ať již se jednalo o modlitby, oslavné texty, kázání, popisy zázraků či tisky spojené s působením náboženských bratrstev. Vedle toho se jí podařilo udržet privilegium na vydávání sněmovních snesení nebo získat privilegium na vydávání děl Martina Cochema, ať již se jednalo o *Zlatý nebeklíč* nebo *Štěpnou zahradu*, ty ovšem ve fondu rajhradského kláštera nenajdeme.¹¹ Mezi díly vydanými Marií Alžbětou Sinapiovou nacházejícími se dnes v knihovně rajhradského kláštera vynikají především drobnější hagiografická díla, oslavné či příležitostné texty a kázání, jež byly již v průběhu 18. století často svázané do konvolutů.¹² Marie Alžběta Sinapiová a následně i Svobodovi si podrželi právo na tisk snesení Moravského zemského sněmu, a protože rajhradští benediktini byli aktivními účastníky kulturního i politického dění na jižní Moravě, není se tedy čemu divit, že se ve fondu rajhradského kláštera tyto tisky pravidelně objevují již od 16. století.

Od konce 17. století a zejména v průběhu 18. století začala být rajhradská klášterní knihovna systematictěji doplňována, ať již nákupy samotných rajhradských benediktinů, tak odkazy mecenášů kláštera. Především díky štědrosti proboštů Antonína Pirma (proboštem

9 Proboštovi Benno II. Brancouzskému jsou např. dedikována díla: KNEUTGEN, A. *LUX ET UMBRA, HONORIS, & LABORIS Chronometris Leoninis, Symbolis, Versibus, & Rythmis Poëticis Exornata, REVERENDISSIMO, PERILLUSTRI, AC AMPLISSIMO DOMINO D. BENNONI BRANZAUSKY*. Brno: František Ignác Sinapi, 1693. KBOR, R-P.f.51, přív. 11.; *SYNCHARISTICON IN EXALTATIONE INAUGURATIONIS...* Brno: František Ignác Sinapi, 1692. KBOR, R-P.f.48, přív. 46. Benno II. Brancouzský byl např. autorem kázání *OFFERTORIUM PAUPERUM...* Brunae: Typis Mariae Elisabethae Sinapianae Viduae, 1704. KBOR, R-R.e.45, přív. 4.

10 Mezi publikacemi vytištěnými Františkem Ignácem Sinapim nacházejícími se ve fondu rajhradské klášterní knihovny můžeme jmenovat např.: *AGENDA SEU RITUALE OLOMUCENSE...* Brunae: Franciscus Ignatius Sinapi, 1694. KBOR, R-Q.III.bb.2a; *ŁĘCZYCKI, Mikołaj. Geistliche Betrachtungen, Allen So wol Anfangenden als Zunehmenden auff dem Weeg deß Geists...* Brünn: durch Franciscum Ignatium Sinapium, 1689. KBOR, R-R.II.aa.19a; *NOSTICIUS AB HELICON, J. B. GALLICINIUM CATHOLICUM LUTHERO-Evangelicos ad seriam agnitionem Veritatis suscitans...* Brunae: Typis Francisci Ignatij Sinapij, 1691. KBOR, R-F.II.f.16. Mezi Sinapiho tisky věnované rajhradskému klášteru v roce 1724 brněnským kanovníkem Ferdinandem Ullersdorfem z Němčičho patří např.: *SCHEFFER, V. Der Buß- und Danck-singende David...* Gedruckt zu Brünn: bey Frantz Ignati Sinapi, 1701. KBOR, R-Z.I.bb.6; *Martinus a Sancto Brunone. ASTRAEA JUDEX ASSECLARUM MUNDI AD Coelestes...* Brunae: Franciscus Ignatius Sinapi, 1697. KBOR, R-R.II.dd.18.

11 COCHEM, Martin von. *Welká Sštěpná Zahrada, Welkým Pjsmem...* W Brně: nákladem Marye Alžběty Synápowé, 1706. Knihopis K05340.

12 *VITA s. P. NORBERTI SACRI...* Brunae: Typis Mariae Elizabethae Sinapianae Viduae, 1703. KBOR, R-P.F.48, přív. 14; *HYMNUS SS. AMBROSII. ET AUGUSTINI...* Brunae: Typis Mariae Elizabethae Sinapianae Viduae, 1703. KBOR, R-R.34, přív. 7; *FORTE BELLUM Starcker Streit...* Brunae: Typis Mariae Elizabethae Sinapianae Viduae, 1703. KBOR, R-P.I.d.1a, přív. 21; *BILOVSKÝ, B. H. J. ECCLESIASTICUS CHERUB, Cýrkewnj Cherubjn, A nebo Slawný, a stály v Ohni, a Mukách Wjry a Swatě Spowědi Zástupce: Jan Sakrkander...* Wytisštěný v Brně: v Marye Alžběty Synápowé, Wdowy, 1703. KBOR, R-R.II.bbb.19, přív. 3.

1709–1742), Bonaventury Pitra (proboštem 1756–1764) nebo později Otmaru Conrada (proboštem 1764–1812)¹³ a jejich četným nákupům aktuální literatury se fond rajhradské klášterní knihovny rozrostl nejen o zahraniční publikace, ale i množství brněnských tisků vydávaných v průběhu 18. století tiskárnou Jana Františka Svobody a jeho dědiců, kteří tiskárnu provozovali do roku 1781, kdy ji zakoupil Jan Silvestr Siedler. Jan František Svoboda jako původní faktor Sinapiovské tiskárny plynule navázal na její ediční plán, v němž pokračovali i jeho dědicové. Také v jeho produkci se setkáme s drobnějšími tisky, které pro tiskárnu představovaly poměrně jistý příjem. V rajhradském klášterním fondu se setkáme s četnou produkcí Svobodovské tiskárny, ať již se jedná o kázání, oslavné řeči, popis zázraků, hagiografickou literaturu, mariánské a christologické tisky, biblické texty, teologické spisy, liturgické příručky, homiletické knihy nebo publikace z nejrůznějších vědních oborů, např. právo, lékařství, historie či filozofie. Z let 1707–1781 se v rajhradské klášterní knihovně nachází přes 400 tisků vydaných Svobodovskou tiskárnou, některé jsou zde uloženy v několika exemplářích. Pestrá skladba brněnských tisků, které se objevují v rajhradské klášterní knihovně, svědčí nejen o systematickém doplňování klášterní knihovny současnou literaturou, kdy byla řada knih pořízena nedlouho po jejich vydání, ale také o osobních zájmech rajhradských benediktinů, s jejichž provenienčními poznámkami se v tiscích setkáme. Stejně jako tomu bylo v předchozích letech, řada tisků byla do fondu pořízena nejen samotnými rajhradskými benediktiny, ale také prostřednictvím stále čtenějších darů příznivců kláštera, které zahrnovaly především zahraniční literaturu a brněnské tisky se zde objevovaly spíše náhodně.

V průběhu 18. století a zejména potom během 19. století se rajhradští benediktini stále aktivněji zapojovali do samotné tvorby a stali se autory rozmanitých tištěných textů, ať již se jednalo o nejrůznější kázání, oslavné a příležitostné tisky, jubilejní texty nebo teologické příručky. Řada tisků byla např. vydána k příležitosti dokončení stavby klášterní baziliky sv. Petra a Pavla a jejího vysvěcení 7. června 1739 a osmidenní slavnosti, během níž pronesl své kázání, jež bylo následně vydáno tiskem, např. rosický farář Antonín Jiří Ježek, zábrdovický premonstrát Jeroným Antonín Bartošek nebo sedlecký řeholník a knínický farář Martin Jäckl.¹⁴ Vedle kázání vydaných k příležitosti vysvěcení rajhradského klášterního chrámu bylo v průběhu 18. století z iniciativy rajhradských benediktinů vydáno i množství dalších kázání na nejrůznější témata, mariánských textů či oslavných spisů k příležitosti životních jubilej rajhradských proboštů, případně jejich úmrtí. Řada textů rajhradských benediktinů je spojena s osobami proboštů Antonína Pirma, Bonaventury Pitra nebo Otmaru Conrada, kteří se výrazně zapsali

¹³ Ačkoliv je Otmar Conrad spojován především s koupí knih z knihoven zrušeného jezuitského řádu či klášterních knihoven zrušených v době josefínských reforem, také on do fondu klášterní knihovny pořídil řadu aktuální, zejména encyklopedické literatury vydávané brněnskou tiskárnou Josefa Georga Trasslera a jeho dědiců. Jedná se např. o BÜSCHING, A. F. *Grosse Erdbeschreibung*. Troppau: J. G. Trassler, 1784–1786; BUFFON, G.-L. L. *Naturgeschichte der vierfüßigen Thiere*. Brünn: J. G. Trassler, 1786; GUTHRIE, William. *Allgemeine Weltgeschichte*. Brünn: J. G. Trassler, 1786–1805, nebo KRÜNITZ, J. G. *Ökonomisch-technologische Encyclopädie*... Brünn: J. G. Trassler, 1787–1823, v jejímž odebirání pokračovali i Conradovi nástupci.

¹⁴ BARTOŠEK, J. A. *Heyl und Herrlichkeit Des Löblich-Uralten Nunnehro aber gantz schön-verjüngerten Gottes-Hauses Des Benedictinischen Closter-Stifts Raygern*... Gedruckt zu Brünn: bey Maria Barbara Swobodin, 1739. KBOR, R-C.I.dd.20; BARTOŠEK, J. A. *PRIMUM SACRUM TRIDUUM INFRA OCTAVAM DEDICATIONIS ECCLESIAE RAYHRADENSIS*... Brunae: Typis Mariae Barbarae Swobodiana, Viduae, 1739. KBOR, R-C.I.dd.20, přív. 1; DUBRAVIUS, A. F. *SanCtVs BeneDICTVs In Astrls MagnVs*... Brunae: Typis Mariae Barbarae Swobodin, 1739. KBOR, R-C.II.dd.19, přív. 1.

do historie rajhradského kláštera.¹⁵ Knižní fond rajhradského kláštera byl tak budován nejen prostřednictvím nákupů a knižních darů, ale byl zároveň průběžně doplňován díly vycházejícími z vlastní tvorby rajhradských benediktinů.

Nejinak tomu bylo také v pozdějších letech, kdy se knihovna těšila značné podpoře rajhradských opatů, kteří ji nejen finančně podporovali, ale také fond průběžně doplňovali o nejnovější domácí i zahraniční literaturu.¹⁶ Velké množství i žánrová rozmanitost publikací vydaných v Brně v průběhu 19. století a dnes se nacházející ve fondu rajhradské klášterní knihovny jsou až překvapivé. Vedle kázání, nejruznějších příruček a duchovní literatury nebo teologické, encyklopedické a vlastivědné či historické literatury se zde setkáme s vysokým nárůstem populární literatury, kalendářů i periodik vydávaných nejen tehdy v Brně působícími tiskárnami Johanna Nepomuka Gastla a jeho dědiců, Rudolfa Rohrera a jeho dědiců, Karla Winikera či tiskárnou Ferdinanda Buschaka & Friedricha Irrganga, ale především vlastní tiskárnou rajhradských benediktinů založenou v roce 1881, která se na vydávání beletristické a populární literatury zaměřovala.

Kontakty a spolupráce rajhradských benediktinů s brněnskými tiskaři fungovala od konce 17. století až do zrušení kláštera v roce 1950. Rajhradští benediktini se stali nejen významnými zákazníky brněnských tiskáren, ale i autory děl, jež byla v brněnských tiskárnách vydávána. Publikace brněnské provenience proto tvoří výraznou a poměrně rozmanitou složku fondu rajhradské klášterní knihovny zahrnující v sobě náboženskou i světskou literaturu z nejruznějších vědních oborů.

PRINTED PRODUCTION OF MORAVIAN PROVENANCE IN THE RAJHRAD MONASTERY LIBRARY

Summary: In the Rajhrad monastery library we could found plenty of books that were printed in Brno. The cooperation of the Rajhrad monastery with the Brno printers was long-standing. The Rajhrad Benedictines were not only significant customers of the Brno printers, but also the authors of the books that were published in the Brno printing offices. The publications that were printed in Brno from the 17th to the 20th century form a significant and diverse component of the Rajhrad monastery library.

Key words: Brno, Rajhrad, monastery library, printer, printing office.

Mgr. Lucie Heilandová (*1980)

V době studia historie, dějin umění a pomocných věd historických na FF MU nastoupila v roce 2004 do Oddělení rukopisů a starých tisků MZK v Brně na výzkumný záměr Historické fondy MZK v Brně. V MZK působí dodnes, nyní je členkou projektu *NAKI II Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace*. Hlavním předmětem jejího badatelského zájmu je grafické a typografické umění.

15 K připomenutí památky Antonína Pirma vyšlo např. kázání: DUBRAVIUS, Antonín Ferdinand. *Mvatlo DeX-terae eXCeLsi fillos patre svo In trlsttla prIVans...* Wytisštěné w Brně: Jakuba Maximiliána Swobody, 1744. KBOR, R-C.I.dd. 20, přív. 4; Otmar Conrad se stal autorem řady kázání i teologických děl, z nichž některé byly také vytištěny, např.: CONRAD, O. *Mysterium Magnae Coenae Manifestatum in Jubilaeo Altari...* Brunae: Literis, Josephi Georgii Trassler, 1802. KBOR, R-W.I.f.41; CONRAD, O. *Predigt aus Gelegenheit des fünfzigjährigen Priesterthumes...* Brünn: gedruckt bei Franz Karl Siedler, 1803. KBOR, R-G.I.dd.16, přív. 5.

16 Např. opat Viktor Schlossar knihovně přidal pravidelné roční dotace ve výši 1 000 zlatých, díky čemuž mohl být fond systematicky doplňován nákupy nových knih.